

A LENGYEL ELLENÁLLÁSI MOZGALOM 1939—1945

Bogdan Kobuszewski—Marian Stysiak—Tadeusz Tarnogrodzki

A hitlerista megszállók a terror és a népgyilkosság átgondolt és kezdettől fogva alkalmazott eszközeit kívánták felhasználni a legyőzött Lengyelország népének megtörésére, harci kedvének elfojtására. E politika azzal indult, hogy a biztonsági rendőrség hadműveleti csoportja (Einsatzgruppen); a Selbstschutz, a Wehrmacht és a rendőrség alakulatai 1939 szeptemberében tömegesen gyilkolni kezdték a lengyel lakosságot, elsősorban az északi és nyugati területeken. A következő szakaszban AB (Ausbefriedigungsaktion) fedőnévvel széles körű akciót hajtottak végre a Főkormányzóság területén a hazafias érzelmű lengyel értelmiség kiirtására; a megszállók meghatározása szerint az akció célja a lengyel nép vezető rétegének likvidálása volt.

A terrornak ezek a formái és módszerei azonban nem voltak képesek arra, hogy megtörjék és megbénítsák a lengyel nép széles tömegeit — népünk az 1939-es szeptemberi vereség ellenére sem érezte magát legyőzöttnek. A fasisztákkal szemben tanúsított magatartását tekintve kezdettől fogva egységes volt. A lakosság már az 1939-es szeptemberi hadjárat idején kimutatta érzelmeit, amikor aktívan támogatta a lengyel hadsereg hadműveleteit, és tovább folytatta az önvédelmi harcot a reguláris hadsereg egységeinek visszavonulása után.

A lengyel ellenállási mozgalom kezdeti, ösztönös szakaszára a szervezettek nagy száma, ezek egy részének rövid élettartama és meglehetősen sekélyes konspirációs munkaformája volt jellemző, ami már a kezdet kezdetén egyes szervezetnek érzékeny veszteségeket okozott. Az illegális szervezetek tevékenységének fő célja abban az időben a szeptemberi hadjárat csatamezőin elszórt fegyverek összegyűjtése és elrejtése volt, ezenkívül széles körű propagandatevékenységet is folytattak, illegális sajtót, röplapokat adtak ki. Az illegális kiadványok száma 1939 és 1941 között elérte a 400-at. Gyakran előfordult, hogy a lapot kiadó csoport, vagy illegális szervezet magjává vált. E vállalkozások célja elsősorban a hazafias érzés ébrentartása és az ellenállás szellemének megalapozása volt a társadalom széles köreiben.

A lengyel földalatti mozgalomban már néhány nappal a megszállás után erőteljes poliralizációs folyamat indult meg és megkezdődött a két alapvető irányzat kialakulása. Az első társadalmi és politikai programja reakciós volt; ez az irányzat az emigrációs kormánnyal állt kapcsolatban, s elsősorban a hagyományos pártok — a Lengyel Szocialista Párt, a Néppárt, a Nemzeti Párt és a Munka Párt — tartoztak hozzá. Fő fegyveres szervezete a Fegyveres Harci Szövetség volt. Ehhez az irányzathoz csatlakozott még számos kisebb szervezet és politikai csoport is. A másik, a baloldali irányzat, kezdetben még gyenge volt. Ehhez az irányzathoz tartoztak a kommunisták, a radikális szocialisták és néppártiak; ez az irányzat forradalmi szellemű társadalmi-politikai programot hirdetett.

Az ismertetett folyamattal párhuzamosan egyre inkább kikristályosodtak a lengyel ellenállási mozgalom formái és módszerei is. A legfontosabb a szabotázs és a diverzió volt, ami elsősorban a munka ütemének lelassítását (a „teknősbéka” akció), a termelési folyamat megzavarását, a termék minőségének rontását, a technológiai berendezések, a gépek, a nyersanyag és a késztermékek megrongálását és elpusztítását, az ipari létesítmények, katonai objektumok, a katonai felszerelést és hadianyagokat szállító vonatok felgyújtását és felrobbantását jelentette. Ez a forma nem teljes adatok alapján 1939 decemberétől 1941 augusztusáig a következő eredményekkel járt:

— az iparban: 2 nagykemence befagyasztása Witkowicében, 1790 hadiipari rendeltetésű szerszámgép, 180, a légierő számára készült rádióállomás, 190 repülőgépmotor, 4000 repülőgépmotor-hengerfej, valamint 127 ágyúcső hibás elkészítése;

— a vasúti közlekedésben: 59 vonat kisiklata, 105 vasúti szállítmány felgyújtása, 400 üzemanyagtartály felrobbantása, 1100 mozdony és 640 vasúti kocsí megrongálása, valamint 700 mozdony javításának késleltetése.

Az ellenállási mozgalom kialakulóban levő formái közül figyelemre méltó még az illegális közép- és felsőfokú oktatás csíráinak megteremtése; ezen a téren igen nagy áldozatot vállaltak a pedagógusok és egyetemi tanárok. Az illegális oktatás megszervezése eredményesen ellensúlyozta a megszállók totális diszkriminációs politikáját a közoktatás terén. Az illegális lengyel iskolahálózat, tekintettel tömeges jellegére és színvonalára, egyedülálló jelenség volt a megszállott Európában. Hasonlóan máshol ismeretlen jelenség volt az illegális politikai irányító központok és közigazgatási egységek létrehozása már a megszállás kezdetén.

Érdemes még megemlítenünk, hogy a tárgyalt időszakban alakultak ki a lengyel ellenállási mozgalom olyan illegális munkaformái is, mint az önkénteseknek Magyarországon keresztül való átszöktetése a Franciaországban szerveződő lengyel hadseregbe; a megszállók rendelkezéseinek tömeges bojkottálása; a kitelepítettek és koncentrációs táborban fogva tartott, illetve meggyilkolt személyek családjainak segítése s az, hogy a lengyel lakosság élete kockáztatása árán is támogatást és menedéket nyújtott az üldözött zsidó lakosságnak.

Az ellenállási mozgalom és a harc a tárgyalt időszakban kialakult formái tovább fejlődtek és tökéletesedtek a megszállás következő éveiben.

Az 1941-es német támadás a Szovjetunió ellen és a Hitler-ellenes koalíció létrejötté alapvetően megváltoztatta a lengyel területek politikai és hadászati helyzetét. Hazánk lett a keleti arcvonal és a hitlerista hadsereg németországi bázisai közötti legfontosabb összekötő láncszem.

A lengyel földeken át vezettek a legfontosabb vasútvonalak a III. birodalom számára alapvető fontosságú keleti frontra. Itt haladt át a legfontosabb vasútvonalak és közutak. A keleti arcvonalra irányuló német vasúti szállítmányok csaknem 100 százaléka, a közúti szállítmányok 75 százaléka haladt Lengyelországon át.¹

Lengyelország területe Németország számára fontos ellátási bázissá vált, élelmiszert, iparcikket és munkaerőt szereztek be innen.²

A német gazdasági tevékenységet Lengyelország területén az első napoktól kezdve alárendelték a háború igényeinek. Az idők folyamán, amikor a szövetséges légierő bombázni kezdte Németország területét, a nagy ipari üzemek egy részét továbbfejlesztették (különösen Felső-Sziléziában), ugyanakkor haditermelésre állították át a kisebb üzemeket is és fióküzemeket létesítettek számos nagy német fegyvergyár számára (többek között Krupp, Heinkl, Henschl).³

Ezenkívül Lengyelország területén a megszállók számos gyakorlótérteret és gyakorlótábort létesítettek, amelyeken a keleti fronton szétvert egységeket szervezték újjá és képezték ki. Hazánk területén a megszállás egész ideje alatt a Wehrmacht, a rendőrség és az SS jelentős erői állomásoztak.⁴

Ezért vált katonai szempontból is igen jelentőssé a lengyel nép harca a hitlerista megszállók ellen. A küzdelem jelentőségét fokozta a lengyel népet fenyegető pusztulás veszélye is, amelyet csak az hátrított el, hogy a szovjet hadsereg a keleti fronton szétzúzta a német fegyveres erőket és felszabadította Lengyelországot a megszállás alól. Ebben a helyzetben a lengyel nép alapvető létérdekei is azt követelték, hogy a konspirációs szervezetek minden erjüket a hitlerista megszállók elleni harcra összpontosítsák.

A Fegyveres Harci Szövetség, később pedig a Honi Hadsereg vezetői azonban — reakciós politikai elveikből kiindulva — terveikben nem vették figyelembe az objektív helyzetet. Ebből következett, hogy a hitlerista megszállók elleni fegyveres harc koncepciója az ország

¹ A vasúti forgalom mértékét és intenzitásának növekedését jól szemléltetik az alábbi adatok: míg a szóbanforgó területen (Kelet-Poroszországgal együtt) napi 240 vonat haladt át, addig 1941 tavaszán (a szovjetellenes támadáshoz való összehozás miatt) napi 420, 1943-ban pedig már napi 506.

² A gabonabegyűjtések a Főkormányzóság területén a háború négy esztendeje alatt a következőképpen növekedtek: 1940 — 3 830 ezer q, 1941 — 6 850 ezer q, 1942 — 12 000 ezer q és 1943 — 15 000 ezer q.

³ A Főkormányzóság hadiipara 1943-ban a gyalogsági lőszernek mintegy 25–39%-át gyártotta. A lodzi textilipar az egész textilipar kapacitásának 13%-át képviselte.

⁴ Pl. 1944 közepén a rendőrségi és SS erők létszáma a Főkormányzóság területén 45–46 ezer körül mozgott (ezen belül a német rendőrség létszáma 13 000, az SS 17 000.)

területén csak az olyan katonai tevékenységek végzését irányozta elő, mint a felderítés, a diverziók és a merényletek. A Honi Hadsereg főparancsnoksága kidolgozta az egyetemes felkelés tervét, a felkelésnek azonban csak a háború utolsó szakaszában kellett volna bekövetkeznie, amikor a keleti arcvonalon megvert német hadsereg már visszavonulóban lesz.⁵

Ez a koncepció a dühöngő hitlerista terror viszonyai között⁶ ellentétes volt a lengyel nép létérdekeivel.

A lengyel nép haladó és forradalmi erőinek élére álló, 1942-ben megalakult Lengyel Munkáspárt koncepciója célul tűzte ki valamennyi antifasiszta és hazafias erő egyesítését egy nemzeti frontban, amelynek alapvető célja a független Lengyelországért való harc, és a demokratikus lengyel állam megteremtése volt a háború után.

A stratégiai koncepciójának kidolgozásakor a Lengyel Munkáspárt abból a tételből indult ki, hogy az ország függetlenségének visszanyerését csak úgy lehet elérni, ha az ország területén folyó fegyveres harcot összekapcsoljuk a szovjet hadsereg hadműveleteivel a keleti fronton.

Az egyetemes célkitűzés megvalósítása során a Lengyel Munkáspárt a lengyel társadalom eddigi, nem koordinált erőfeszítéseit a megszállók elleni fegyveres harc útjára irányította, melyben a legmagasabb formát a partizánegységek akciói jelentették.

A Lengyel Munkáspárt stratégiai koncepcióiból következtek a párt által létrehozott fegyveres erők, a Népi Gárda és a Népi Hadsereg partizánalakulatai tevékenységének fő irányai is. Ezek a következők voltak:

— a közlekedési hálózat, elsősorban a vasúti szállítás elleni harc. Ez az irány a lengyel területek hadászati helyzetéből következett. Az ellenséges szállítmányok továbbításának megbénítása reális segítséget jelentette a szovjet hadsereg számára, kifejezte, hogy harcunkat összekapcsoljuk a Szovjetunió népeinek és a Hitler-ellenes koalíciónak a harcaival;

— a megszállók rendőrségi erői és közigazgatása elleni harc, ami a lengyel társadalom védelmét szolgálta a terror és a kiirtás ellen;

— a megszállók gazdasági élete elleni harc, ami azt jelentette, hogy

⁵ J. Kirchmayer: A varsói felkelés (Powstanie warszawskie), Varsó 1959, 16—41. o.

⁶ 1940. május 30-án H. Frank kormányzó bejelentette a lengyel értelmiség megsemmisítésére irányuló akciót. Az akció neve „Ansserorientliche Befriedigungsaktion” (AB akció) volt. 1940 augusztusáig 3 500 személyt börtönöztek be és küldtek koncentrációs táborokba. (S. Piotrowski: Hans Frank naplója (Dziennik Hansa Franka) Varsó, 1956, 421—422. o.) 1944 májusában létrehozták az auschwitzi koncentrációs tábort és kibővítették a tábort a Gdansk melletti Stutthofban is. 1941 áprilisának végéig a Birodalomhoz csatolt lengyel területekről 395 ezer lengyelt telepítettek ki. A Faji Politikai Hivatal Tanácsadó Központjának 1942. április 27-én kelt memorandumában. „A lengyel kérdés megoldása” c. fejezetben a következőket olvashatjuk: „A lengyelek... a legellenségesebb érzelmekkel viseltetnek a németek iránt... éppen ezért a legveszélyesebbek mindazok közül a fajidegenek közül, akik kitelepítését a terv előirányozza.” — Eppen ezért a lengyelek 80—85%-ának, tehát mintegy 16—20,4 millió embernek a kitelepítését javasolták. [Az SS Reichsführer keleti főtervéről Ws W sprawie generalnego planu wschodniego Reichsführera SS. (Biuletyn GKBZH 5. köt. (1949) 221—224. o.) — A nyilvános kivégzések száma 1941-ben 68, 1942-ben 266 volt, az áldozatok száma pedig 1 282-ről (1941) 3 661-re növekedett (1942). [Z. Czyska: Tömeges kivégzések Lengyelországban 1939—1945 között (Egzekucje masowe w Polsce w latach 1939—1945) Biuletyn GKBZH. 3. köt. (1947) 11—12. o.]

lehetetlenné tettük, hogy a lengyel földeket a német birodalom katonai céljaira használják fel.

A Lengyel Munkáspárt koncepciója szerint a fegyveres felkelésnek a megszállók elleni aktív, egyre szélesebb tömegeket mozgató fegyveres harc eredményeképpen kellett volna kirobbannia. A partizánmozgalom fejlődésével párhuzamosan kedvező katonai helyzet esetén a harc össznemzeti fegyveres felkeléssé válhat, amelynek fő célja a társadalom védelme lett volna a megszállók terrorjával szemben, valamint a szovjet hadsereggel való fegyveres együttműködés.

A partizánharcokat kétéves szünet után a Lengyel Munkáspárt élesztette újjá, amikor az első Népi Gárdához tartozó S. Czarniecki nevét viselő⁷ partizánosztag útjára indult. A rendkívül nehéz körülmények, a fegyver- és szakemberhiány, a londoni kormány fennhatósága alá tartozó illegális vezetőség ellenséges propagandája ellenére is a népi partizánmozgalom 1942-ben számbelileg megerősödött és a megszállott ország igen nagy területeire kiterjedt alig néhány hónap alatt.⁸

Az 1942-es év volt az az év a lengyel nép hitlerellenes fegyveres harcának történetében, amikor végleg kialakult a két alapvető szervezeti forma és két különböző tevékenységi koncepció. Az első koncepció — a Lengyel Munkáspárt koncepciója — a partizánosztagok mindennapos, állandóan fejlődő fegyveres harcát hirdette, ehhez csatlakozott a különböző akciócsoportok és a Népi Gárda diverzáns egységeinek tevékenysége. A tervek szerint ez a harci forma az egyetemes felkeléshez vezetett volna. A másik, a londoni emigrációs kormány fennhatósága alatt álló, az ország területén pedig a Honi Hadsereg főparancsnoksága által irányított irányzat az illegális fegyveres erők előkészítését tűzte ki céljául, és csak akkor szándékozta bevetni őket, ha a német hadsereg keleti fronton elszenvedett veresége következtében kialakult a kedvező katonai helyzet.

1942-ben a hitlerista megszállók teljes kegyetlenséggel hajtották végre Lengyelország területén a zsidó lakosság tömeges kiirtását, 1942 őszén számos lengyel városban az utcai nyilvános kivégzések során a lengyel hazafiak számai vesztették életüket.⁹

⁷ Az osztág parancsnoka F. Zubrzycki („Maly Franek”) lett. A tizenöt katonából álló osztág 1942. május 10—15. között két részletben hagyta el Varsót, s elindult Piotrków és Tomaszów Mazowiecki felé. Feladata fegyveres akciók folytatása volt a megszállók ellen. [W. Tuszyński: A népi partizánmozgalom forrásai. A Népi Gárda I. „Stefan Czarniecki osztága. (Ű zródel ludowej partyzantki. I. Oddzia/I GL im. Stefana Czarnieckiego), Wojskowy Przegląd Historyczny, 1968/3, 58—94. o.]

⁸ Lublin vidékén, ahol a Népi Gárda partizánmozgalma a legerősebb volt, 1942-ben a Népi Gárdának 17 partizánosztága tevékenykedett. [E. Gronczewski: A Népi Gárda és a Népi Hadsereg Lublin környéki harcainak kalendáriuma (Kalendarium walk GL i AL w Lubelszczyźnie) Warszawa, 1906.] — 1942 augusztusában a kielcei vajdaság kozienicai járásában egy másik partizánosztagot is létrehozott a Népi Gárda főparancsnoksága A. Lange („Stach”) vezetésével, a kielcei vajdaság Opocznoi járásában J. Rigulski („Wilk”) parancsnoksága alatt, az ilzai járásban pedig St. Rigulski („Wilk”) parancsnoksága alatt, az ilzai járásban pedig St. Olczyk („Garbaty”) vezetésével működött a Népi Gárdához tartozó partizánosztág. Folyt néhány más osztág szervezése is, amelyek 1942 szeptembere és novembere között vették fel a harcot. (W. Tuszyński: i. m. 92. o.) — A Népi Gárda partizánosztágainak tevékenysége a lodzi vajdaságban, a dobrowai iparvidéken és Sziléziában túlterjedt a Főkormányzóság határain.

⁹ Lásd M. Stysiak: „Fejezetek a lengyel városokban folyó harcból a megszállás alatt” (Z walk zbrojnych w miastach polskich pod okupacją). Zamojszczyzny)

A hitlerista megszállók 1942 őszén megkezdett terrorakcióinak csúcsát a Zamosc környéki lakosság tömeges kitelepítése jelentette, november 28-án.¹⁰

A megszállók tömeges terrorakciói kiváltották a lengyel illegális szervezetek határozott ellenállását.¹¹

Amikor 1943-ban a szovjet hadsereg sztálingrádi győzelme fordulatot hozott a hadihelyzetben, fokozódott a lengyel nép reménye is, hogy felszabadul a megszállás alól. Ez a remény viszont megélénkítette a fegyveres harcot a megszállott országban.

A lengyel nép 3 irányban kibontakozó fegyveres harca következtében a megszállók 1943-ban már a lengyel földeken keresztül haladó hadászati jelentőségű vasúti fő vonalak egyikét sem tekinthették teljesen biztosítottak.

A harc fő súlya ezen a téren a Népi Gárda partizánosztágaira nehezedett.¹² A Népi Gárda a megszállók vasúti szállítására mért csapásait konkrét létesítményekre koncentrált. Ennek eredményeképpen az 1943 első félévében a vasúthálózat ellen végrehajtott akciók mintegy 50%-a az ellenség alábbi fő vonalai ellen irányult:

— Lowicz—Sphaczew, ami egyszerre két frontvonalat is megbénított, azaz a Lod—Varsó—Bialystok—Grodno, valamint a Poznan—Kuto—Varsó—Siedlce—Brzesc vonalakat;

— Wloszczowa—Kielce és Deblin—Lublin, ami megbénította a front felé vezető Wroclaw—Czestochowa—Kielce—Radom—Lublin—Chelm—Kowel vonalat;

— Chrzanów—Krakkó és Krakkó—Bochia, ami megbénította a front felé vezető Szilézia—Krakkó—Tarnów—Rzeszów—Przemysl—Lwów vonalakat;

— Krasnystaw—Zawada, ami a Rawa—Ruska-i vonalat bénította meg Krasnystaw—Chelm—Wlodawa—Brzesc felé.

A Népi Gárda egy másik tevékenységi formája volt, hogy akcióit egy-egy konkrét vasúti csomópontra összpontosította. Így például 1943. február 25-ről 26-ra virradó éjjel a Népi Gárda harci egységei

¹⁰ Lásd T. Tarnogradzki: Zamosc vidékének védelméért vívott harcok (Walka w obronie Zamojszczyzny)

¹¹ A Népi Gárda partizánosztágai 1942-ben az első hónapok során 55 akciókat hajtottak végre a megszállók vasúti szállítására ellen. Az akciók eredményeképpen kisiklottak 27 vonat, megrongáltak 18 állomást és vasúti hidat. A németek rendőrségi erői és közigazgatása ellen folyó harcok során a Népi Gárda partizánjai kb. 80 csatát vívtak a rendőrséggel, csendőrséggel és pacifikációs alakulatokkal. A kényszermunka-táborokból és börtönökből a foglyok százait szabadították ki. 350 akcióban több mint 170 alkalommal támadták a kontingensraktárakat és községi hivatalokat, elkobozták a lakosságtól elvett gabonát és élelmiszert, szabotázsakciókat hajtottak végre az ipari üzemekben. — [A Népi Gárda és a Népi Hadsereg akcióinak felsorolása (Zestawienie akcji zbrojnych GL i AL MIDWIH.)]

¹² Az ellenség vasúti szállítására ellen irányuló harcban fontos lépés volt a Népi Gárda akcióinak koncentrációja időben és térben. Így pl. a Népi Gárda Lewa Podmiejska körzetben tevékenykedő „Vihar” nevű osztaga 1943 májusában kilenc nap alatt három vasúti akciókat hajtott végre a Varsó—Lodz vonalon, s ezzel — a konkrét anyagi eredmények mellett — 60 órányi kiesést okozott a forgalomban. Hasonló 6 akcióból álló sorozatot hajtott végre 1943 júniusában a sziléziai vasúti csomópontra a Népi Gárda J. Dabrowski-osztaga. Az osztag hat nap alatt négy vállalkozást hajtott végre, majd pedig néhány nap múlva újabb kétet, s az akciók során kisiklott öt vonatot és egy mozdonyt. Igen intenzíven harcoltak a megszállók szállítására ellen a Népi Gárda T. Kosciuszko hadművelési csoportjába tartozó osztagok is, így többek között akciókat hajtottak végre a vasúthálózat ellen 1943. május 2-án, 13-án, 14-én, 16-án, 18-án és 19-én, valamint június 7-én, 11-én, 15-én és 18-án. A IV. — krakkói — körzetben tevékenykedő L. Warynski-osztag három hét alatt (július—augusztus) három ízben támadta eredményesen az Auschwitz—Krakkó vasútvonalat, megrongálva a vágányokat és két vasúti hidat.

a krakkói vasúti csomópont területén 5 ellenséges vonatot siklaltak ki; 1943 őszén pedig Varsó kapitulációjának évfordulóján, 1943. szeptember 26—28. között 12 akciót hajtottak végre a varsói vasúti csomópont területén, ezen belül 1943. szeptember 26-ról 27-re virradó éjjel 7-et.

A megszállók vasúti közlekedése ellen intézett csapások száma 1943-ban a lengyel ellenállási mozgalom erejét bizonyítja. Ebben az esztendőben összesen 389 fegyveres akciót hajtottak végre, ami havonta átlag 32—33 vállalkozást jelentett.¹³

A megszállók vasúti hálózata ellen intézett harc jelentőségét fokozza, hogy 1943 közepén a szovjet partizánmozgalom is széles körű akciót hirdetett „Harc a sínekért” jelszóval. A lengyel partizánmozgalom erőfeszítései ezeknek az akcióknak a területét terjesztették ki 300 km-rel nyugatra.

Hasonló eredményekkel járt az ellenség hadigazdaságának megbénítása, különösen a mezőgazdaság kihasználásának megakadályozása.¹⁴ 1943 nyarán és őszén a megszállott lengyel földeken sajátos harc folyt a kenyérért, amelyben részt vettek a Népi Gárda, a paraszt zászlóaljok, valamint a Honi Hadsereg osztagai.

Ezt a széles körű akciót előkészítve a Népi Gárda főparancsnoksága parancsaiban és felhívásaiban megfogalmazta a Népi Gárda egységei harci és propagandatevékenységeinek legjobb formáit, meghatározta, hogyan lehet a legeredményesebben megbénítani a megszállók begyűjtési akcióját és a lehető legkedvezőbb feltételeket teremteni a lengyel lakosság ellátásának javítására. Ez többek között abban az utasításban nyilvánult meg, hogy elsősorban a cséplőberendezéseket kellett megsemmisíteni, a visszaszerzett gabonát pedig azonnal szét kell osztani a lengyel lakosság között, vagy el kell rejteni a későbbi szükségletek kielégítésére a partizánosztagok felügyelete mellett. A gabona megsemmisítését csak akkor tartották megengedhetőnek, ha semmiféle más módon sem lehetett megakadályozni, hogy a megszállók kezébe kerüljön.

Az akció lehető legszélesebb körű kibontakoztatására törekedve a Népi Gárda azt követelte valamennyi alárendeltségébe tartozó egységtől, hogy a begyűjtés ellen vívott harcba a lehető legszélesebb körben vonják be a mezőgazdasági munkásokat és a parasztságot, s mozgósítsák a többi szervezet, elsősorban a paraszt zászlóaljok alsó láncszemeit, s kezdjenek velük harci együttműködést.¹⁵ A kenyérért

¹³ Az 1942-es hasonló harctevékenységekkel összehasonlítva (140 akció, vagyis havonta átlag 11—12), csaknem háromszorosára növekedett a lengyel földeken a megszállók szállítására és közlekedése ellen irányuló akciók száma.

¹⁴ Máj 1943. április 20-án ezt jelentette a Főkörmányszóság „kormányának” ülésén a radomi körzet akkori kormányzója: Kundt: „A radomi körzetben nincs egyetlen olyan község sem, amelyet ne fosztottak volna ki. Mivel a kartotékokat és feljegyzéseket megsemmisítették, kétségbe vonhatók a havi vaj, tojás és egyéb kontingensek is. A merénylők megsemmisítették a tejbegyűjtőt is. A bírók — a közigazgatás legalsó láncszemei — állandó veszélyben forognak és reszketnek életükért... Ezt az állapotot nem lehet megváltoztatni a rendőrség segítsége nélkül, a rendőrség erői azonban hiányosak. A birodalomnak növelnie kell a biztonsági erőket a Főkörmányszóságban, ha azt akarja, hogy teljesíteni lehessen magas követeléseit a munkaerő és élelmiszerek terén”. (Hans Frank naplója 32. köt. 39. o.)

¹⁵ A „kenyérért vívott csata” eredményeiről tájékoztatva a lakosságot, a Népi Gárda főparancsnokságának 1943. augusztus 25-i jelentése közölte: „A Népi Gárda partizánosztagai az egész ország területén eredményesen folytatják beszolgáltatásellenes akcióikat, megren-

vívott csata nagy lendülettel folyt 1943 késő őszeig, komoly nehézségeket okozott a megszállóknak s arra kényszerítette őket, hogy ne csak a rendőrség, hanem a hadsereg jelentős erőit is bevonják a begyűjtési munkába. Érdemes azt is megemlíteni, hogy a hitleristák kénytelenek voltak komoly gazdasági engedményeket tenni a falusi lakosságnak, így például többek között az eddig alkalmazott alkohol-prémium rendszerét iparcikkellátással voltak kénytelenek helyettesíteni.

Valószínű, hogy a Népi Gárda egységei által folytatott „kenyérháború” eredménye volt az is, hogy felemelték a városi lakosság jegyre adott élelmiszeradagjait is.

A lengyel partizánosztagok tevékenysége mind a sínekért, mind pedig a kenyérért vívott háborúban az volt a jellemző, hogy állandó és erőteljes ellenakciókra kényszerítették a megszállókat.

A fasiszták partizánellenes akciói két irányúak voltak: egyrészt közvetlen formában igyekeztek összefogdosni a partizánokat a konkrétan meghatározott területeken, másrészt pedig a partizánok bázisa, tehát a partizánmozgalmat támogató lakosság ellen irányultak.

Nehéz az alkalmazott módszerek szempontjából különbséget tenni a két irány között. Mégis, a partizánellenes akciók fejlődése 1943 két hónapja folyamán ilyen következtetéseket enged levonni.

1943. április 22-én az „Ostersegen” fedőnevű partizánakcióban a megszállók a parczewoi erdőségben célul tűzték az igen erős A. Mickiewicz-partizánosztag felszámolását. Az osztag vezetője F. N. Kowalow — „Teodor Albrecht” — volt. Mivel nem sikerült elérni célkitűzésüket — a partizánosztag ugyanis teljes harci felszereléssel kicsúszott a gyűrűből —, a megszállók 1943 júniusának és júliusának fordulóján nagyszabású pacifikációs és partizánellenes akciót kezdtek a Népi Gárda partizánosztagait támogató Lublin környéki lakosság ellen.

Ez az „Unternehmen Wehrwolf I. és II.” (1943. VI. 27—VII. 11.) fedőnevű akció a lublini vajdaság déli részén fekvő falvakat sújtotta. A megszállók két Wehrmacht ezredet, a rendőrség, a csendőrség, az SS és a légierő jelentős alakulatait bevetve 174 falut „pacifikál-

gálva a cséplőgépeket, motorokat, aratógépeket, felégetve a gabonát. Az utóbbi napokban több tucat mezőgazdasági gépet pusztítottak el a német birtokokon és kastélyokban. Pawlowska községben (Grójec) a „Pulawski”-partizánosztag egy szekciója megsemmisítette az arató- és cséplőgépeket. A „Zarniecki”-partizánosztag 10 nap alatt 5 német birtokot pusztított el valamennyi mezőgazdasági gépével együtt.

A czechowai akciócsoportok három napon át pusztították a cséplő- és aratógépeket Turów, Zarki, Bukowo német birtokain. Turowban a visszaszerzett gabonát, Bukowban húst osztottak szét a lakosságnak.

A radomi járásban a partizánosztagok felgyűjtötták a mezőgazdasági gépeket és a cséplőgépet a janowieci birtokon, megsemmisítették a gépeket, köztük a cséplőgépet a ludwikówi birtokon. Sokolów környékén több német birtokon elpusztították a mezőgazdasági gépeket. Siedlce környékén elégették a begyűjtött gabonát, Grójec és Blonie környékén a beszolgáltatás elleni harc egyre szélesebb körre terjedt ki. A helybeli lakosság véleménye szerint Grójec környékén a beszolgáltatások mintegy 20%-kal visszaestek az előző hónapoz viszonyítva...” (A Népi Gárda és a Népi Hadsereg főparancsnokságának közleményei (Komunikaty Dowódziwa Głównego GL i AL. Warszawa. 1961. 143—144. o.) — Aktiv tevékenységet folytattak a „kenyértért vívott csatában” a paraszt zászlóaljok speciális osztagai is. Jól bizonyítják ezt a kielcei körzet adatai. Itt 1943 októberében megrongáltak 135 tejbegyűjtő állomást, használatlaná tettek 42 cséplőgépet a birtokokon, 8 szeszfőzdét és 11 malmot. [T. Tarnogrodzki: A parasz zászlóaljok tevékenységének fő irányai (Głównie kierunki działalności BCH/MIDWIH, III/58/V.]

tak”, meggyilkoltak 525 személyt, sok ezret pedig kitelepítettek és bebörtönöztek.

A megszállók partizánellenes akciói, melyek 1943 júniusában kezdődtek és a késő őszi hónapokig tartottak, céljuk pedig a partizánosztagok felszámolása és az őket támogató lakosság pacifikálása volt, kiváltották a partizánalakulatok határozott ellenállását. A pacifikációs alakulatok elleni harc egyetlen nagy háborúvá vált a fenyegetett lakosság védelmében.

A hitleristák partizánellenes hadjárata során a különböző partizánalakulatok 1943-ban számos ütközetet vívtak a német egységekkel. A hadműveletek, harcok és összecsapások az ország jelentős területeire kiterjedtek: csaknem az egész lublini vajdaságra, a Szentkereszt hegység vidékére, a kielcei vajdaság keleti, a krakkói vajdaság északi járásaira, a Radom környéki járásokra, valamint a varsói vajdaság bal parti járásaira.

A harc időben is elhúzódott. A német akció a lublini vajdaság déli részén került sor összeütközésekre, júliustól október végéig folytak a megszállók akciói a kielcei vajdaságban a Honi Hadsereghez tartozó „Ponury”-csoport ellen. A Népi Gárda partizánalakulatainak harcai a kielcei vajdaságban egészen november végéig folytak. Lowicz környékén az ellenséges támadásokat augusztus folyamán a Népi Gárda „K. Pulaski” alakulata verte vissza. Októberben megint a lublini vajdaság északi részén harcoltak a Népi Gárda csapatai. Ugyanabban az időben a Népi Gárda Bem József osztaga egésznapos csatát vívott a megszállók pacifikációs egységeivel Diabla Góra térségében az Opocznoi járásban. A pinczówi járásban a Népi Gárda „B. Glowacki”-osztaga októberben vívott csatát a pacifikációs alakulatok ellen.

Így tehát 5 hónapon át súlyos harcokat vívtak a németekkel a kis számú, túzerőben messze lemaradó, rossz felszerelésű és ellátottságú partizánalakulatok.

A partizánok taktikájának jellemző vonása ebben az időben a kis egységek mozgatása. A műveletekben nem volt központi irányítás. Az osztagok vezetői saját kezdeményező erejükre és döntéseikre támaszkodtak a harctéri helyzet alapján. A sikert a meglepetésszerű akciók biztosították. Ha túlerőben levő ellenségbe ütköztek, arra kényszerítették, hogy felvonultassa teljes erőit, felderítették elhelyezkedését, ezután pedig a partizánalakulat a kiválasztott irányban teljes erejével támadásba lendült, hogy kitörjön a gyűrűből. Az erdős és hegyes területeken a partizánosztagok általában kis veszteségekkel kerültek ki az összecsapásokból.

Csak elvétve sikerült a megszállóknak sikereket elérniük, amikor a partizánok kénytelenek voltak számukra kedvezőtlen helyzetben felvenni a harcot, például egyedülálló épületekben védekezni. Ilyenkor is csak a Népi Gárda kisebb csoportjait sikerült szétverni. Így például 1943. szeptember 12-én a Minsk Mazowiecki-i járásban, Kiczki község térségében sikerült szétverni a németeknek egy, a Népi Gárdához tartozó partizánosztagot; a harc során 22 partizán elesett. 1943.

november 23-án pedig Cmelów mellett a malachówi erdészházban sikerült rajtaütésszerűen meglepni és szétverni a Népi Gárda Sokól-osztagát. A Népi Gárda veszteségei itt is igen fájdalmasak voltak: a partizánok nagy része elesett, hősi halált haltak a Népi Gárda Radom körzeti parancsnokságának tagjai is, akik az osztaggal együtt voltak, közöttük J. Nalazek („Janek Kolejarz”) körzetparancsnok is.

Az ismertetett alkalomszerű, bár széles körű pacifikációs akciókon kívül a németek a hosszabb távra méretezett politikai és közigazgatási nyomozás módszerét is alkalmazták.

Már 1943. június 21-én Himler SS Reichsführer parancsa partizánháború színterévé nyilvánította az ún. Főkormányzóság területét. Ennek megfelelően a partizánellenes akciókat egy speciális vezérkar irányította, amelynek élén von Bach-Zelewski SS tábornok állt. A lengyel földekre új rendőrségi és katonai erőket irányítottak a partizánmozgalom felszámolására. A Főkormányzóság területén állomásozó Wehrmacht alakulatok pedig parancsot kaptak arra, hogy szorosan működjenek együtt a rendőrséggel és a csendőrséggel a partizánosztagok elleni harcban. A rendőrségi őrhelyek hálózata mellett a megszállók megszervezték az ún. „biztonsági területek hálózatát” is, amelyek néhány járás rendőrségi és katonai erőit egyesítették egységes vezetés mellett, és kint a területen ún. ellenállási pontjaik voltak a szakasztól a századig terjedő legénységgel, amelyeket gépesített egységekkel erősítettek meg.¹⁶

Nemsokkal ezután megjelent Frank fő kormányzó rendelete a „Német újjáépítés elleni merényletek megtorlásáról”, ami „jogilag” szentesítette a féktelen tömeges terrort, a tömeges kivégzéseket és a lengyel lakosság ellen elkövetett egyéb gáztetteket.

Az említett akciók, szervezeti és katonai vállalkozások jelentős rendőrségi és katonai erők bevetése, tömeges pacifikációs műveletek, véres terror ellenére sem sikerült a megszállóknak elérniük célkitűzéseiket. Éppen ellenkezőleg: a partizánharcok ereje fokozódott.

1943 folyamán 20 új osztag és harci csoport jött létre a paraszt zászlóaljak szervezetében, amelyek fegyveres akciókat kezdtek. Fő tevékenységi területük a begyűjtési akció elleni harc, és a falusi lakosság védelme volt a hitleristák terrorjával szemben.

A Kielce környékén megalakult egyik ilyen partizánosztag vezetője Jan Sonka — „Oska” — volt. A csoport létszáma 1943 nyarára elérte a 200 fegyveres partizánt. Az osztag akcióira a bátor döntés, a meglepésszerű cselekvés, a feladat következetes végrehajtása volt jellemző.

1943-ban jegyezhetjük fel azt is, hogy a Honi Hadsereg néhány, eddig kiképzésben és előkészítésben részt vevő osztaga, amelyeket a „Vihar” akcióra készítettek elő, bekapcsolódott a harcokba. A Honi

¹⁶ 1943. március és szeptember között magában a radomi körzetben a kétszeresére nőtt a rendőrségi erők száma. Lublin vidékén két partizánellenes akcióban (június 23—július 4. — „Nachpfingsten” és június 27—július 11. — „Wehrwolf”) 1943-ban eddig nem alkalmazott méretű erőket vetett be. Részt vettek az akcióban a 154. és 174. védelmi hadosztályhoz tartozó reguláris osztagok, hét rendőrségi ezred zászlóaljai, egy lovasrendőr dandár, gépesített csendőrségi zászlóaljok, az „Ostlegion” zászlóaljai és repülő alakulatok.

Hadsereg körzeti és főparancsnoksága sem számított arra, hogy Kielce vidékén J. Piwnik — „Ponury” — hadnagy osztaga ilyen nagy lendülettel fog bekapcsolódni a partizántevékenységbe.

A Népi Gárda partizánosztagai arra kényszerítették a többi szervezettet is, hogy bekapcsolódjanak a fegyveres akciókba, ez jelentősen kibővítette a lengyel nép felszabadító harcának frontját és igen érzékeny veszteségeket okozott a hitlerista megszállóknak.

Az, hogy az Országos Nemzeti Tanács létrehozta a Népi Hadseregben az egész nemzet egységes, népi fegyveres szervezetét, alapvető fontosságú esemény volt a lengyel népnek a hitleristák ellen vívott harcában. A keleti arcvonal központi hadászati irányában kialakult helyzet 1943—1944 fordulóján világossá tette, hogy a Szovjetunió alakulatai a legközelebbi hónapokban megközelítik a lengyel földeket.

A szovjet hadsereg téli—tavaszi támadó hadműveleteinek eredményeképpen a front vonala 1944 áprilisában Ukrajna területén a Kovel—Tarnopol—Kolomyja vonalon állt meg, tehát a lengyel földek közvetlen közelében.

Hazánk hadászati helyzete — a lengyel föld a hitlerista hadműveleti csoportok közvetlen bázisává vált — meghatározta a Népi Hadsereg főparancsnoksága és partizánalakulatai számára a legfontosabb feladatot, tehát azt, hogy a lehető legnagyobb mértékben vegyenek részt Lengyelország felszabadításában és a gyűlölt ellenség végső szétzúzásában.

Elődjenek, a Népi Gárdának a tapasztalataira támaszkodva a Honi Hadsereg jobb, az új követelményeknek inkább megfelelő szervezetet alakított ki. Erőfeszítésének célja az volt, hogy eredményesebbé tegye a brigádok, zászlóaljok és osztagok irányítását, a törzskarok szervezétének kiépítésével, leküzdje az ösztönösséget a partizánmozgalomban és a partizánalakulatok tevékenységét alávesse az egységes hadműveleti célkitűzéseknek. A vezetők a harc csaknem két esztendeje alatt már komoly tapasztalatokat szereztek és eredményesen alkalmazták a partizántevékenységben a sajátos, nehéz harcászati és hadműveleti elemeket. A Népi Hadsereg főparancsnoksága fejlesztette a parancsnokok képzését is, illegális tanfolyamokat szervezett számukra.

A Népi Hadsereg fő célkitűzése 1944-ben az volt, hogy a szovjet hadsereggel és az 1. Lengyel Hadsereggel vállvetve a lehető legnagyobb mértékben részt vegyen a lengyel földek felszabadításában.

A Népi Hadsereg célkitűzéseit a századokba, zászlóaljakba és brigádokba szervezett partizánérőkkel valósította meg. A helyi körülményektől függően a Népi Hadsereg kisebb osztagokat, akció- és diverzáns csoportokat is szervezett.

A Népi Hadsereg szervezeti fejlődésének és tevékenységének csúcsa 1944 nyarára (Lublin környéke) és őszére (Kielce vidéke) esett.

A tárgyalt időszakban a Népi Hadsereg maximális erőfeszítéseket tett, ezek az erőfeszítések jelentették a szovjet csapatokkal való közvetlen együttműködést, és valóban közelebb hozták Lengyelország felszabadulását.

1944 tavaszán Lublin vidéke közvetlen frontmögötti területté vált. Itt haladtak át a hitlerista hadsereget az ellátási bázissal összekötő fontos vasútvonalak.

A Népi Hadsereg főparancsnokságának döntése értelmében 1944 májusában átcsoportosították Lublin vidékén a partizánosztagekat. Az észak-lublini osztagokat a janowói erdőségbe irányították. Ugyan- ebben az időben a hitlerista hadvezetés két nagy harci csoportot hozott létre, melyek feladata az volt, hogy a „Grosseinsatz Maigewitter” hadművelet keretében csapást mérjen a partizánok bázisaira a parczewói erdőségben és a krasniki járásban.

Az első támadást 1944. május 6-án intézték Ostrów Lubelski ellen. Néhány óras harc után a Népi Hadsereg osztagai elszakadtak az ellenségtől. A németek üldözőbe vették a partizánokat és Dabrowka (május 10.), Amelin (május 12.) mellett harcot vívtak velük. Egész nap dúlt az öldöklő küzdelem Rablowo (május 14.) alatt is. A partizánok az egésznapos harcokban visszaverték az ellenséges támadást, éjjel pedig átverekedtek magukat az őket körülzáró gyűrűn.

A Népi Hadsereg osztagainak összevonása a janowói erdőségben — a Népi Hadsereg főparancsnoksága utasításainak megfelelően — összefüggött a szovjet csapatok várható támadási irányával, s célja a körzeten áthaladó vasútvonalak elleni akció volt.

A partizánerek felszámolására a hitleristák mintegy 30 000 főből álló katonai és rendőrségi alakulatokat vetettek be: Hartukat tüzérség, harcokocsik és repülőik is támogatták.

Június 9-én az ellenség bekerítette a janowói erdőséget. A partizánok tizegynéhány apró összetűzés során felderítették a megszállók erőit és szándékait. A partizánok parancsnoksága úgy döntött, hogy vállalja a védelmi harcot, Branwia alatt a janowói erdőségben. A harcok megfelelő irányítása érdekében közös parancsnokságot hoztak létre N. Prokopiuk alezredessel az élen.

A legelkeseredettebb harcok június 14-én a Porytowski domb környékén dúltak. A partizánoknak a hatalmas túlerő ellenére is sikerült június 14-ről 15-re virradó éjjel átverekedni magukat a gyűrűn, s két napi menetelés után elérték a Sola menti erdőket.

A németek következő kísérlete a Sola menti erdőségekben szintén eredménytelen maradt. A partizánok ismét vállalták a harcot, de éjjel kicsúsztak a gyűrűből. A Népi Hadsereg osztagai visszavonultak a janowói erdőségbe, a szovjet partizánosztagek pedig a Kárpátok felé.

A Népi Hadsereg lublini alakulatai, miközben súlyos harcokat vívtak a megszállókkal, támadásokat intéztek az ellenség katonai szállítmányai és vasútvonalai ellen. Júniusban, tehát a partizánellenes akció csúcsideszakában Lublin vidékén 57 vonatot és 22 ún. mentővonatot robbantottak fel.

A hitlerista hadsereg, miközben a szovjet csapatok nyomására visszavonult, 1944. július 15-én, 16-án újabb partizánellenes akcióba kezdett a parczewói erdőségben. A harcok július 21-ig tartottak, s a németek kivonulásával végződtek ebből a körzetből.

A partizánellenes akciók nem érték el a kívánt célt, nem biztosították a megszállók nyugalmát a front mögött. A Népi Hadsereg alakulatai teljesítették főparancsnokságuk célkitűzéseit, vagyis a német csapatok meggyengítését a szovjet hadsereg támadása előtt.

1944 júliusában a Népi Hadsereg partizánalakulatai a szovjet hadsereggel együttműködve részt vettek a lengyel földek felszabadításában. A pulawyi járásban a Népi Hadsereg alakulatai a szovjet osztagokkal együtt elzárták az ellenség visszavonulási útját a Visztulán levő átkelőhelyek felé. A T. Kosciusko-partizánosztag elvágta a Lublin—varsói műutat és megszállva tartotta azt egészen a szovjet csapatok megérkezéséig. A W. Wasilewska-partizánbrigád a Bugyonnij nevét viselő szovjet partizánosztaggal együtt részt vett Janowo felszabadításában.

Ezzel véget ért a Népi Hadsereg partizánalakulatai által Lublin vidékén vívott felszabadító harcok dicső története. A lublini terület felszabadítása után 1944 júliusában a partizánharcok súlypontja Kielce vidékére helyeződött át. A várt szovjet támadás ellen felkészülő erős ellenséges alakulatokkal csak a nagyobb partizánegységek vehették fel eredményesen a harcot. Éppen ezért a Népi Hadsereg III. körzetének parancsnoksága 1944 júliusában megkezdte a partizánbrigádok szervezését.¹⁷ Mivel a hitleristák nem értek el sikereket a hídfő állások felszámolásáért vívott harcokban, 1944 szeptemberének közepén erőiket a Kielce vidékén harcoló népi partizánosztagok felszámolására összpontosították.¹⁸ Az ellenség első támadása a Népi Hadsereg Czesztochowa és Radomsko környékén harcoló 3. J. Bem-brigádja ellen irányult, s az 1944. szeptember 13-án Ewinánál vívott csatával végződött. A Népi Hadsereg brigádja kitört a gyűrűből, elkerülte a hitlerista erők csapásait és megőrizte harcképességét. A Népi Hadsereg első és második brigádja 1944 augusztusában az ellenség szállítási vonalait támadta Kielce, Skarzysko Kamienna és Konskie térségében, valamint a Kielce—Czesztochowa vonalon, ahol több tucat katonai szállítmányt robbantott fel, hidakat semmisített meg és csatákat vívott a német helyőrségekkel. A Népi Hadsereg partizánalakulatainak Kielce környékén vívott csatái jelentős mértékben megnehezítették a hídfőállásokért és a varsói felkelők ellen harcoló német csapatok helyzetét.

A megszállók soron következő partizánellenes akciójának célpontja a suchedniówi erdőség volt, ahol a Népi Hadsereg partizánalakulatai a légi úton érkező fegyverszállítmányokat és tanácsadókat várták a lengyel partizán vezérkartól. A harcok szeptember 16-án kezdődtek és szünetekkel 1944. szeptember 19—20-án az éjszakai órákig tar-

¹⁷ Kielce vidékén 1944. július 26. és szeptember 13. között a Népi Hadsereg 1. „Kielcei Föld” brigádját, a 2. „Hajnal” brigádot, a 10. „Győzelem” és a 11. „Szabadság” brigádot, valamint J. Sobiesiak őrnagy deszantosztagára támaszkodva a „Grunwald”-brigádot. A Népi Hadsereg II. körzetének partizánereihez tartozott a Czesztochowa és Radomsko környékén tevékenykedő 2. „J. Bem”-brigád is. (B. Hillebrand: i. m. 344—352. o.)

¹⁸ Kielce környéki partizánellenes akcióban részt vettek: a 4. páncéloshadserghez tartozó 213. és 318. ún. biztonsági hadosztály, a ROA 1. hadosztálya, valamint SS és csendőrségi osztagok és az „Ostlegion” lovasdandárának alegységei.

tottak, amikor a Népi Hadsereg partizánalakulatainak sikerült kitörni az ellenséges gyűrűből a samsonówi és siekiernówi erdőségben.

Néhány nap múlva a hitleristák újból megtámadták a partizánokat Fruszka község térségében Radoszyce mellett. 1944. szeptember 29-én került sor a Kielce vidéki legnagyobb partizánütközetre.¹⁹

A partizánosztagok parancsnoksága úgy döntött, hogy vállalja a védekezést a gyűrűben, a nap folyamán védekezni fog, éjjel pedig összevont támadást indít és kitör a gyűrűből.

A harcok egész nap folytak. A hitlerista gyalogság páncélosok támogatásával minden irányból támadta a partizánok védelmi állásait, hogy elvágja egymástól az alegységeket. A partizánok azonban meghiúsították az ellenség szándékát. Éjjel a partizán csapatok átvágták magukat az ellenség gyűrűjén.

Eredménytelenül végződött a németek következő kísérlete is. A siekiernówi erdőségben 1944. október 6-án vívott harcok során a hitleristák kénytelenek voltak megszakítani akciójukat és visszavonulni az erdőségből.

Mivel a német hadsereg száma Kielce vidékén tovább növekedett — hiszen a németek várták a szovjet hadsereg támadását a Visztula felől, s a tél is közeledett —, a Népi Hadsereg partizánosztagainak és brigádjainak egy részét átirányították a Visztulától keletre levő felszabadított területekre. A Népi Hadsereg partizánjai nehéz harcok árán vágtak utat maguknak a szabadság felé, és elérték a chotczai hídfőállást. Erre 1944. október 28-án került sor.

A Népi Hadsereg partizánosztagainak Lublin és Kielce vidékén vívott harcaival nem ért véget a Népi Hadsereg dicsőséges harci útja. A Népi Hadsereg alakulatai eredményesen folytatták harci tevékenységüket a megszállott ország más területein is.

A pinczówi köztársaságért vívott küzdelmek idején a Krakó vidéki Népi Hadsereg 1. B. Glowacki-brigádja több csatát vívott az ellenséggel. Így volt ez például 1944. július 31-én Młodzawy Duze város térségében, ahol a hitleristákat a pacifikációs akció félbeszakítására és visszavonulásra kényszerítették. A Népi Hadsereg említett alakulata a Honi Hadsereg és a Paraszt zászlóalj alakulataival együtt 1944. augusztus 5-én egésznapos harcok után arra kényszerítette a hitleristákat, hogy vonuljanak ki a megszállt Skalbmierz helyséből.

Varsó barikádjain a felkelés idején a Népi Hadsereg mintegy 2000 katonája harcolt. 1944. augusztus 27-én az Ul. Freta alatt levő bunker szétbombázásakor életét veszítette a Népi Hadsereg varsói körzetének parancsnoksága.

¹⁹ Az alábbi partizánegységek tartózkodtak Gruszka község térségében, hogy fogadják az éjjel ledobott fegyverküldeményeket: a Népi Hadsereg 1. „Kielciei Föld”, 2. „Hajnal”, 10. „Győzelem”, 11. „Szabadság” brigádja, a „B. Glowacki”-osztág és a. Filuk szovjet százados szovjet partizánosztaga. A partizánok létszáma összesen mintegy 1500 fő volt. A csatában bevett német erők létszáma elérte az 5000 katonát [páncélos brigád, SS osztágok, gépesített csendőrségi egységek]. (B. Hillebrandt: i. m, 432—433. o.)

1944. késő őszeig harcoltak a megszállók ellen Mazovia északi részén a Népi Hadsereg „Mazovia fiai” nevű brigádjának partizánjai. A Kárpátalján a Népi Hadsereg 3. Bem József-brigád egyik zászlóalja egészen 1945 január végéig folytatta diverzáns akcióit a megszállók szállítmányai ellen.

Másképp alakult a Honi Hadsereg főparancsnoksága és területi parancsnokságai alá tartozó katonák sorsa. Vezetőik hadászati koncepciójának megfelelően — amely szerint a gyűlölt ellenség elleni harcban csak a háború utolsó szakaszában kellett volna bekapcsolódniuk — az előkészületek után parancsnokaik hívására az ún. „Vihar” akció keretében álltak csatasorba. A terv célja az volt, hogy fegyveres felkelés segítségével Lengyelországban a Honi Hadsereg erőire támaszkodva állítsák vissza a hatalmat. A terv értelmében mozgósítani szándékoztak a Honi Hadsereg illegális osztagait, amelyek a német csapatok visszavonulása és a szovjet arcvonalnak lengyel földön keresztül nyugat felé való előretörése idején támadásokat intéztek volna a visszavonuló német csapatok utóvédjei ellen és elfoglalták volna az egyes helységeket még a szovjet csapatok bevonulása előtt. A „Vihar” akció célja az volt, hogy lehetővé tegye, hogy Lengyelországban a hatalmat a londoni emigrációs kormány képviselői vegyék kezükbe. A terv egyúttal szovjetellenes tüntetést is jelentett.

A „Vihar” akció előkészítése során a szovjet hadsereg közeledtével párhuzamosan a különböző körzetekben mozgósították a Honi Hadsereg erőit. A helyőrségekben mozgósított alakulatokat egyesítették a partizánalakulatokkal, nagyobb csoportokat hoztak létre és az adott területen a háború előtt állomásozó lengyel katonai alakulatok — ezredek és hadosztályok — nevével jelölték őket.

Lublin vidékén a Honi Hadsereg mozgósította a 3. és 9. hadosztályt, valamint a körzethez csatolta a Wolyn térségéből ideérkezett 27. hadosztályt. Amikor a szovjet hadsereg alakulatai 1944 júliusában átlépték a Bug folyót, az említett hadosztályok megkezdték harcukat a visszavonuló német erők ellen. A Honi Hadsereg alakulatai a szovjet csapatokkal együttműködve számos eredményes csapdát állítottak és felszabadítottak több települést, így többek között Lubertótot, Kockot, Krasnystawot, Szczebrzeszynt. A Honi Hadsereg varsói területén, a keleti alkörzetben 1944 júliusának második felében 4 ezredet mozgósítottak, amelyek saját területeiken maradtak.

A Honi Hadsereg 1944 augusztusától novemberéig még német megszállás alatt levő területen folytatott akcióinak fedőneve „Eső” volt. A Honi Hadsereg parancsnoksága, számítva a szovjet hadsereg további esetleges támadására, mozgósította erőit a varsói, lodzi, kielcei és krakkói vajdaság területén.

A kielcei körzetben a Honi Hadsereg 1944 júliusának végén kezdte meg akcióit, amikor a szovjet hadsereg már csatákat vívott a Visztula bal partján levő hídfőállások kialakításáért Baranów és Magnuszewo térségében. A Sandomierz térségében megalakult 2. ezred 1944. július 31-éről augusztus 1-re virradó éjjel csatát vívott a Koprzywianka folyó

partján és a szovjet hadsereg alaklataival együttműködve felszabadította Staszówot.

Przysucha mellett az erdőkből megalakították a Honi Hadsereg 2. és 7. hadosztályát, azzal a céllal, hogy segítséget nyújtsanak a harcoló Varsónak. Mivel ez nem sikerült, az egységeket szétszerták. Az összevonás és az átcsoportosítás idején az említett alakulatok súlyos harcokat vívtak a német pacifikációs alakulatokkal. Október és november folyamán feloszlatták a Honi Hadsereg kielcei körzetének egyes alakulatait.

A Honi Hadsereg michówi és krakkói felügyelőségei megalakították a 6. hadosztályt és egy lovasdandárt. Ezek az alakulatok a Népi Hadsereg és a paraszt zászlóaljok partizánalakulataival együtt 1944. július 25-én akcióba kezdtek, amelynek eredményeképpen sikerült átmenetileg kiűzni a megszállókat a pinzówi és a stopnicai járás területéről, ahol megalakították a Partizán Köztársaságot.

A Honi Hadsereg katonáinak a „Vihar” akció keretében való bevetése tragikusan végződött a varsói felkelésben. A felkelés kedvezőtlen hadászati helyzetben robbant ki, nem számíthatott a reguláris alakulatok támogatására, vezetői inkább politikai tüntetésnek szánták, mintsem reális célokat akartak elérni vele — így eleve vereségre volt ítélve. A felkelőknek bátorságukkal, hősiességükkel kellett kiegyenlíteni az ellenségtől felszerelés terén őket elválasztó távolságot.

Annak ellenére, hogy Varsó lakossága ösztönösen támogatta a felkelőket, a felkelés 63 napi véres harcok után elbukott. A felkelés folyamán, a vereség következtében elesett, vagy a megszállók terrorakcióinak áldozatul esett 200 000 varsói. Magát a várost pedig, amelyet Hitler pusztulásra ítélt, 1945 januárjáig módszeresen rombolták a megszállók. Az emigrációs kormány vezető csoportjainak, hazai képviselőinek és a Honi Hadsereg főparancsnokának politikai megátalkodottsága következtében Lengyelország fővárosa a földdel vált egyenlővé, lakóit pedig borzalmas sors érte.

1944 késő őszén a partizánmozgalom az ország több területén gyengülni kezdett. Ám a jelentős csökkenés ellenére a partizánok még mindig nagy harci erőt képviseltek. S mivel az ország több területén sikerült fegyvert eljuttatni hozzájuk légi úton, és az ejtőernyővel ledobott lengyel és szovjet csoportok is támogatták őket, tevékenységük újra fellendült. 1944 és 1945 fordulóján a partizánharcok komoly szerepet játszottak a szovjet hadsereg és a lengyel hadsereg téli offenzívájában.

A partizán-tevékenység fő színtere 1944—45 telén a Kárpátalja volt, ahol a háború végéig megmaradt tizegynéhány nagyobb lengyel és szovjet partizánosztág, valamint számos apró csoport. A partizánalakulatok aktív tevékenységet fejtettek ki a kielcei vajdaság néhány körzetében, Sziléziában, Cieszyn környékén, Mazovia északi részén és a tucholai erdőségben. Néhány kisebb partizán-csoport működött más területeken is, így például a dobrowai iparvidéken, Felső-Sziléziában, valamint a varsói és a krakkói vajdaságban.

A partizánalakulatok fő tevékenységi formája 1944—45 fordulóján a szállítmányok elleni harc volt. Az akciók csaknem kizárólag a Kárpátalja fontos útvonalaira összpontosultak. 1944 decemberében 56 vállalkozást hajtottak végre a vasúthálózat ellen a Főkormányzóság területének egy részén (Kielce és Krakkó körzete), valamint Kattowice és Chechanów térségében, a Kárpátalján pedig 44 vonatot sikkattak ki. Az itt áthaladó vonalak rendkívül fontosak voltak a Wehrmacht számára, mivel lehetővé tették az arcvonal déli és középső szakasza közötti manőverezést. A szovjet és a lengyel partizánalakulatok két vonalat csaknem teljesen megbénítottak ebben a térségben,

A partizánok akcióiban fontos helyet foglaltak el a német hadsereg és rendőrség létesítményei és járőrei ellen intézett támadások is. A Főkormányzóság területén és a német birodalomhoz csatolt területek egy részén (Katowice térsége és Észak-Mazovia) a német adatok szerint csak 1944. december 1. és 31. között mintegy 100 támadást intéztek a partizánok a német járőrök és őrszobák ellen, és 110 akciót hajtottak végre egyes német katonák ellen.

Nagy méreteket öltöttek a megszállók birtokában levő anyagi javak elkobzására vagy megsemmisítésére irányuló akciók is. Komoly károkat okozott például a nagyfeszültségű áramvezetékek megrogálása (Chrzanów környékén), az ipari létesítmények elleni támadás (a chelmei cipőgyár), az élelmiszerek elkobzása, az áru és pénz viszszaszerzése és a lakossággal együttműködve az élelmiszergyűjtés behajtásának megakadályozása.

A partizánalakulatok erőikhez és lehetőségeikhez mérten védelmezték a lakosságot a fasiszták növekvő terrorjával szemben. A partizánok, valamint az illegális helyőrségek akciói a német expedíciós alakulatok ellen, a munkatáborok szétverése, a különösen veszélyes hitleristák likvidálása (így gyilkolták meg például a treblinkai haláltábor hírhedt volt parancsnokát, az SS-hez tartozó von Eupent), a németekkel együttműködő személyek üldözése nem egyszer meg tudta akadályozni a lakosság deportálását, meggyilkolását és kifosztását.

A németek, arra törekedve, hogy nyugalmat biztosítsanak maguknak közvetlenül az arcvonal háta mögött, 1944 november végétől 1945 január elejéig tízegynéhány nagyobb fegyveres akciót hajtottak végre a partizánok ellen Nowy Targ, Nowy Sacz, Miechów, Jedrzejów és Czestochowa-Piotrków térségében. A Tátra vidékén néhány hadművelet során nagyobb csatákra is sor került, így például a Koton-hegyen, Gorceban (Ochotnica város), Lomnic mellett és a Babia Góra térségében. A megszállott lengyel földeken ledobott számos legyen és szovjet felderítő és diverziós csoportnak a lengyel partizánalakulatokon kívül igen nagy segítséget nyújtott a semmiféle illegális szervezethez sem tartozó lengyel lakosság. E csoportoknak a nagy része fegyveres akciókba kezdett, ami jelentősen növelte a partizánharcok méreteit a lengyel földeken 1944 és 1945 fordulóján.

Az igen nehéz téli körülmények között, az ellenséggel állandóan harcban álló partizánalakulatok aktívan részt vettek a januári offen-

zívában. A harc alapvető formája ebben az időben a visszavonuló ellenséges alegységek elleni csapdák állítása, a harcoló szovjet alakulatokkal való közvetlen együttműködés volt részben a harcokban. részben pedig az egyes települések felszabadításában.

A lengyel nép is aktív segítséget nyújtott a szovjet hadseregnek és a lengyel hadseregnek. Ez a segítség minden területen megnyilvánult, a legfontosabb azonban a vezetők biztosítása, a hídépítésben, átkelőhelyek és repülőterek építésében való részvétel, a sebesült lengyel és szovjet katonáknak való elsősegélynyújtás és nem egyszer a harcokban való közvetlen részvétel volt. Nagy dicsőséget szerzett magának a lakosság például a csaknem egy hónapig tartó elkeseredett harcok során Poznanban és a poznani citadella területén. A harcokban 2000 poznani vett részt, egyharmaduk elesett vagy megsebesült.

A lengyel területek felszabadítása idején a polgári lakosság aktívan bekapcsolódott a nemzeti vagyon védelméért és biztosításáért vívott harcokba. A munkásosztály hazafias és önfeláldozó magatartásának eredményeképpen megmentett sziléziai, dabrowai és lodzi üzemek igen fontos szerepet játszottak az ország gazdasági vérkeringésének megindításában, az új népi állam gazdasági alapjainak megteremtésében és háborús erőfeszítéseinek alátámasztásában a második világháború befejező időszakában.

Lengyelország a második világháború ideje alatt egyetlen napra sem tette le a fegyvert. A hitlerista agresszió ellen sok éves harcot az 1939-es honvédő háborúval kezdte meg, ez volt az első eset arra, hogy egy nép fegyveresen szembefordul a hitleri harmadik birodalom „békés” hódító törekvéseivel. A harc folytatását a megszállás idején, az új körülmények között az illegális ellenállási mozgalom antifasiszta tevékenysége jelentette.

A lengyel ellenállási mozgalomnak különösen kegyetlen terrorral kellett szembenéznie. Csak a koncentrációs táborokban és a tömeges kivégzések során 3,6 millió lengyel vesztette életét, csaknem 2,5 milliót telepítettek ki vagy telepítettek át és további 2,5 milliót hurcoltak rabszolgamunkára a német birodalomba.

A lengyel ellenállási mozgalom olyan országban tevékenykedett, amelynek lakosságát tömeges terror és népgyilkosság fenyegette, s mégis hatalmas erővé vált: csaknem 1 millió katonát egyesített. A lengyel ellenállási mozgalom szervezeti és harci erőfeszítéseinek egyik megnyilvánulása a sok ezres partizán hadsereg volt. Csak a Népi Garda és a Népi Hadsereg 1. brigádot, 13 zászlóaljat és 202 osztagot és csoportot állított ki. 1942 és 1945 között a paraszt zászlóaljak 72 osztaga működött. Több tucat alakulat jött létre a Honi Hadsereg, a Szocialista Harci Szervezet, a Biztonsági Hadtest és más szervezetek keretében. Az ellenállási mozgalom eredményei között sok tízezer szabotázs- és diverzáns-akció, harc, ütközet és kisebb csata szerepel.

1939 és 1945 között a „Lengyel Keleti Híd” vasúti vonalai ellen 2200—2300 fegyveres akciót hajtottak végre, károkat okozva a járműparkban, az ellenség létesítményeiben és berendezéseiben. 1942 köze-

пétől 1944 közepéig csak a Főköormányzóság területén (német adatok szerint 22 000 fegyveres akciót hajtottak végre, ezek közül 1518 a hírközlési hálózat, 8311 a mezőgazdasági létesítmények, 9670 pedig a hitlerista terror- és igazgatási apparátus ellen irányult.

Ezek a hatalmas eredmények az egész nép törhetetlen harcát bizonyítják. Népünk — a földalatti mozgalom burzsoá szárnyát irányító politikusok célkitűzései ellenére — gyakorlati tevékenységében a Lengyel Munkáspárt stratégiai koncepció pedig azt hirdette, hogy a szabadság visszanyerésének egyetlen útja az ország területén folyó harc összekapcsolása hitlerellenes koalíció, különösen pedig a Szovjetunió harcaival.

Az egész nemzet támogatását élvező ellenállási mozgalom a lengyel nemzeti felszabadító háború szerves része volt, s ez a háború katonai sikerrel, s a legnagyobb politikai-társadalmi győzelemmel — az új, népi demokratikus állam, a Lengyel Népköztársaság megteremtésével — végződött.

БОГДАН КОБУШЕВСКИЙ—МАРИАН СТИСИАК—
ТАДЕУС ТАРНОГРОДСКИЙ:

ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ В ПОЛЬШЕ В 1939—1945 ГОДАХ

Резюме

Авторы в своей работе дают обзор героической борьбы, которую польский народ вел против немецко-фашистских захватчиков за сохранение своей нации, за независимость своей родины.

Они подчеркивают, что польский народ с самого начала навязанной ему в 1939 году Отечественной Войны ни на одну минуту не сложил оружия перед оккупантами.

Авторы указывают на то, что уже в начале движения сопротивления в нем сложилось два основных направления. Первое, которое было связано с находившимися в эмиграции правительством, действовало на основании реакционной политической программы. Другое, в котором ведущую роль играло левое направление, несмотря на свою первоначальную слабость, выступило с программой, призывавшей к борьбе за революционные общественно-политические изменения.

В дальнейшем авторы информируют читателя об основных формах и методах польского движения сопротивления. Рассказывают о том, что в Польше пользовались любыми формами и методами сопротивления в борьбе с фашистскими оккупантами. Политическая просветительная работа, саботаж и диверсионные акты, массовая вооруженная борьба с немецко-фашистскими гарнизонами и на дорогах подвоза в армиях, — все эти формы имели место в борьбе сопротивления.

Авторы указывают и на то, что поскольку главные пути немецкого пополнения, направлявшегося на советско-германский фронт, проходили по территории Польши, диверсии, проводившиеся партизанами против немецкого транспорта, серьезно влияли на положение отдельных участков фронта, способствовали борьбе Советской Армии.

В заключение приводят многочисленные данные в подтверждение успешной борьбы участников движения польского сопротивления, увековечив достойную память почти шестилетней героической борьбы, которую польский народ вел за независимость своей родины и за будущее всего прогрессивного человечества.

BOGDAN KOBUSEWSKI—MARIAN STYSIAK—
TADEUS TARNOGRODZKI:

DIE POLNISCHE WIDERSTANDSBEWEGUNG

1939—1945

Resümee

Das polnische Volk führte in dem ihm aufgedrängten Krieg einen heldenhaften Kampf für das nationale Sein und Unabhängigkeit seiner Heimat. Seit dem Beginn des 1939-er Vaterländischen Krieges hat es auf keinen Augenblick die Waffen vor den faschistischen Okkupanten gestreckt.

Schon am Beginn der polnischen Widerstandsbewegung sind zwei grundsätzliche Richtungen zustande gekommen. Eine davon, die sich der Emigrations-Regierung anschloss, betätigte sich eines reaktionären politischen Programms. Die andere, worin die linksgerichteten Tendenzen die Hauptrolle hatten, war zwar am Anfang noch schwach, kämpfte aber für eine revolutionäre gesellschaftliche-politische Veränderung.

In Polen waren alle Methoden und Formen des Widerstandes bekannt, und alle Gelegenheiten zum Kampf benützt worden. Neben der politischen Aufklärungstätigkeit, Sabotageaktionen hat der massenhafte bewaffnete Kampf eine grosse Rolle gespielt. Die Partisanenangriffe gegen die faschistischen Garnisonen und durch polnisches Gebiet ziehende Versorgungslinien haben die Positionen der Frontabschnitte an der sowjet—deutschen Front in beträchtiger Masse beeinflusst und so zu dem heldenhaften Ringen der Roten Armee beigetragen.

Viele Daten der Studie zeugen von der erfolgreichen polnischen Widerstandsbewegung. Der fast sechs Jahre dauernde heldenmutige Kampf des polnischen Volkes für die Unabhängigkeit seines Vaterlandes zeigt auch heute noch, wie man für die Zukunft der fortschrittlichen Menschheit kämpfen muss.